

מבט קולע

מלאכת הקליעה בין מסורת לאמנות עכשווית, תערוכה קבוצתית

מוזיאון בית אורי ורמי נחשתן אשדות יעקב מאוחד

מבט קולע

מלאכת הקליעה בין מסורת לאמנות עכשווית, תערוכה קבוצתית

אוצרות: עמית לונדנר וליאת מק

בהשתתפות: תמי אביחיל, רון אלוני, רותי דניב, תמר הורביץ ליבנה, כרמלה משה,

יונית קריסטל, מיכל רז, אבינועם שטרנהיים

מבט קולע

מלאכת הקליעה בין מסורת לאמנות עכשווית, תערוכה קבוצתית

אוצרות: עמית לונדנר וליאת מק

בהשתתפות: תמי אביחיל, רון אלוני, רותי דניב, תמר הורביץ ליבנה, כרמלה משה, יונית קריסטל, מיכל רז, אבינועם שטרנהיים.

התערוכה "מבט קולע" עוסקת בקליעה - בחיבור בין מלאכה עתיקה יומין לעשייה אומנותית עכשווית.

קליעת סלים היא אחת המלאכות העתיקות בעולם. בתקופות קדומות, עד המצאת הקרטון ואריזות הפלסטיק, למקלעות היה חלק בכל גלגל החיים. מעריסה לתינוק, דרך מחצלות לשינה ולישיבה, סנדלים, כובעים, קירות בתים וכמובן גם סלים ששימשו לנשיאת אוכל, תבואה, חול לבנייה ועוד.

בארץ ישראל קיימת עדות היסטורית וארכיאולוגית עשירה של מימצאי סלים. במדבר יהודה נמצאו סלים עתיקים בני 10,000 שנה. אמנות הפסיפס העתיקה של האזור מציגה דימויי סלים רבים שהיו בעלי תפקיד מרכזי בחיי היומיום והפולחן.

מראשית מלאכת הקליעה השתמש האדם בחומרים מן הצומח שהיו זמינים סביבו וקלע מהם את החפצים הנחוצים לו. החומרים בהם השתמשו הוכתבו על ידי האקלים, וקולעי הסלים פיתחו את הטכניקות המתאימות לכל חומר, כדי להפוך אותו לאובייקט שימושי.

אמן הקליעה מתבונן בצומח וקשוב לרנגע הנכון שבו יש לאסוף את חומרי הגלם. האמן מביט החוצה, הוא קשוב לטבע, לעונות השנה, להרגלי צמיחה וקמילה. בין האמן לטבע מתקיים קשר סימביוטי של נתינה ולקיחה. האמן לוקח מן הטבע את החומרים הנחוצים ליצירתו בדרך מכבדת המאפשרת לו לחזור ולאסוף את חומרי הגלם גם בשנה הבאה.

לתערוכה זו נאספו שמונה אמניות ואמנים. לכולם משותפת היצירה הנעה בין המבט החוצה והמבט פנימה. המבט החוצה אל הסביבה בחיפוש אחר החומר הטבעי או התעשייתי, המעורר מבט פנימה אל הצורות הנולדות בנפש האמן ומשתוקקות להתגלם בחומרים.

מתוך הרצון לשקף את "המבט הקולע" נולדה תערוכה זו.

בבסיס התערוכה עומדות שתי שאלות מרכזיות:

הראשונה: מה היא נקודת המבט של האמן הקולע ותהליך היצירה מבחירת החומר

ועד יצירת גוף בעל נפח. אמניות קליעה מסורתית, המלקטות את אותם צמחים שנאספו אלפי שנים לקליעת סלים בטכניקה שהועברה מדור לדור, לצד אמנים עכשוויים המחפשים את החומר הבא, בצמחייה או בפסולת תעשייתית, ובונים איתו צורות החורגות מגבולות הפונקציונליות.

השאלה השנייה בוחנת האם ניתן לייצר נרטיב בין מלאכה מסורתית המתקיימת אלפי שנים, לבין קליעה כמדיום באמנות העכשווית. קליעת סלים הייתה מלאכה שימושית ובעלת תפקיד תרבותי. לסלים היה חלק הן ביום יום והן בטקסי פולחן והם היו ביטוי של החברה, ושל הקבוצה. התערוכה מנסה לבחון האם ניתן להעמיד את הקליעה כייצוג של מסורת לצד קליעה כביטוי של יצירה אישית המהווה מדיום ליצירה מושגית או מופשטת. יצירות האמנים אשר נבחרו לתערוכה זאת עוסקות בשאלות אלו.

האמניות כרמלה משה ומיכל רז קולעות סלים בדרכים מסורתיות אשר קיימות מזה אלפי שנים. הסלים קלועים מעלעלי הלולב, נקלעים בצורה מעגלית מן הפנים אל החוץ. עבודה איטית החוזרת על עצמה ונעשית עם וכחלק ממלאכות הבית. לכל סל השם והשימוש שלו, הוא נולד עם המשפחה ומלווה אותה, הוא אינו רק כלי שימושי, אלא חפץ חי המלווה את חייהם של האנשים שבידיהם ולמענם נולד.

כרמלה משה קולעת בשיטה התימנית. בעזרת סליה היא מספרת על התרבות התימנית ועל שורשיה.

מיכל רז קולעת בשיטה מסורתית, שיטה אותה למדה במרוקו ונהוגה באזורנו מזה אלפי שנים.

ארבע אמניות קליעה עכשוויות מציגות בתערוכה ובעבודותיהן ניתן למצוא את המעבר בין הקליעה המסורתית לקליעה כמדיום של ביטוי אמנותי אישי.

רותי דניב, מחלוצות הקליעה בסנסיני התמר, מציגה קליעה שימושית בסנסינים לצד קליעה פיסולית, המנצלת את צורותיהן הטבעיות של ידות התמר ליצירת גופים אמורפים בעלי נוכחות אנושית ומתח חומרי.

יונית קריסטל משמרת מלאכות מסורתיות, נעה ביצירותיה בין המלאכה המסורתית לבין אמנות מודרנית. היא מציגה מיגוון של יצירות הנעות בין פיסול מונומנטלי למיניאטורי, ומשלבת מכלול רחב של חומרי גלם וטכניקות.

תמר הורוביץ ליבנה מעלה בעבודותיה שאלות על זהות ומסורת. היא קולעת בשיטת הקליעה התימנית המסורתית - מסורת עתיקה של עבודה נשית - ומשלבת בה תכנים הנוגעים בזהות קבוצתית, קיבוצית ונשית, בתוך מדיום של פיסול מודרני.

תמי אביחיל קולעת בטכניקות מסורתיות, באמצעותן היא מביעה ויוצרת רעיונות ומרחבים אמנותיים. בתערוכה היא מציגה מיבנה קלוע המייצר דיאלוג בין האינטימי

לציבורי, לצד סלים המציגים את המתח בין הכלי השלם לקו רישומי תלת מימדי. אמני הפיסול אבינועם שטרנהיים ורון אלוני מציגים פיסול מחומרים תעשייתיים הנוגעים במלאכת הקליעה.

אבינועם שטרנהיים עובד עם אובייקטים שננטשו ברחוב ואיבדו את מקומם בעולם. בעבודותיו הוא משמר את הזהות המקורית של החומר ומחייב אותו מחדש באמצעות בנייתו לגופים בעלי פונקציונליות מופרכת.

רון אלוני מפסל גופים מברזל המייצרים נוכחות עוצמתית ושקט סימטרי. בתהליך של פירוק וחיתוך של רשתות הברזל ובנייתן מחדש באופן ידני מהפנים אל החוץ, נוצרות עבודות הרשת. עבודותיו העכשוויות מייצגות את קצה הקשת של התערוכה ומתקשרות לעבודות המסורתיות ביותר הן בטכניקה הדומה לטכניקת הליפוף והן בצורניות.

עמית לונדנר.

מוזיאון בית אורי ורמי נחושטן - ספטמבר 2016.

"עבודה ברוח, יום עם מורה (2014-15)
אשחר
קליעת פיתול בארבעה קולעים

"מלא" (2016)
זית ואשחר

"ריק" (2016)
זית ואשחר

"היא" (2016)
ערבה
קליעה צרפתית

אבינועים שטרנהיים

פרט מתוך "איש תלוי" (2011)

"איש תלוי" (2011)
קונסטרוקציית כבלים

"מחצלת" (1975) סנסינים

"מגשים" סנסינים | "תרמילים" (2010) סנסינים וחוטני נחושת | "מגדלים" (2010) סנסינים

"סל משאלות" סנסינים | סלי פרחים סנסינים

פרט מתוך "תרמילים" (2010) סנסינים וחוטני נחושת

"כחול צהוב" (2015-16)
רשת גידור צבועה

"שמש שחורה" (2014)
רשת גידור צבועה

קליעה תימנית מסורתית מלולבים: תורה/ מחמדה - סלסלה לניקוי מוץ
| שאט אל זרוע - סל לשימור זרעים | שאט אל כסווה - סל לאחסון
מצעים | קופה - סל לתכשיטי הכלה | שאט אל קידוש - כלי להחזקת
כוס הקידוש | מזהרה - סל לטקס החינה

"סל עמוד" (2016)
סנסינים

"גם לי יש זיתים שבורים בלב" (2016)
חוטרי זית
קליעה חופשית

סל מסמר (2013) | "סלי שיבולת שועל (2016) | סל מגבעולי מלוכיה ולבד מצמר טבעי (2016) | סל סמר ולבד מצמר טבעי (2016) | סל מצמח לא ידוע מארה"ב (1994-5) לולבי תמר מפוצלים, סיומת רפיה טבעית | סל מחטי אורן (2007) רפיה טבעית | סל מרפיה טבעית (1985) | סל מחוטרי זיתים ולבד מצמר טבעי (2016) | סלי סמר וקליפות ערבה (2012) | סל משיבולת שועל אקליפטוס וחרוזי זכוכית (2012) | סל מסוף מצוי, אקליפטוס וחרוזי זכוכית (2010) | קמעות קציר (2016) שיבולים

קליעה חדשה בישראל

הקליעה העכשווית בישראל מתאפיינת בעיקר בקליעה מסנסני התמר. את התפתחות הקליעה העכשווית בארץ אפשר לזקוף לזכותם של הקולע הרצל אוסטר והקולעת רוני דניב, אשר התחילו להשתמש בסנסני התמר כחומר גלם לקליעה בשנות השמונים. הרצל הושפע ממסורות הקליעה האירופאיות במיוחד אלו שבצרפת וגרמניה וגם ממסורות מקומיות. הוא פיתח את הקליעה בסנסנים בהשראת מסורות אלו והוא מלמדן מעל 30 שנה והכשיר אומני/ות קליעה, מורים/ות ותלמידים/ות רבים.

סנסני התמר הם חומר גלם זמין ונוח, איסוף החומר והכנתו מהירים, האחסון שלהם פשוט, ולאחר שהתייבשו הכנתם לקליעה מהירה יחסית. לאחר השרייה וטיפול מתאים הם נעשים רכים וגמישים והקליעה בהם נוחה. לכן מפתיעה העובדה שלא ידוע לנו על קליעה בהיקף רחב בסנסני תמר מתקופות קדומות.

גם בקליעה המסורתית הפלסטינית (בה קלעו בעיקר באמצעות נצרי זית, אלת מסטיק ועבקנה) לא מוכר השימוש בסנסנים לקליעת סלים והוא אינו מוכר גם בקליעה המסורתית בארצות אחרות, אף בכאלה בהן נעשה עד היום שימוש רב בעלעלי התמר לקליעה, השימושים המסורתיים העיקריים שנעשים בסנסנים הם להכנת מטאטאים ומברשות.

בסנסנים ניתן לקלוע בשיטות שונות, ולהתאים את הקליעה בהם לדוגמאות רבות, בתוך כמה שעות עבודה ניתן להשלים סל בעל מראה ייחודי - טבעי אך גם אלגנטי.

הקליעה הנוהגת בארץ היום, בניגוד לקליעה המסורתית, מתאפיינת בכך שהיא איננה כבולה לדגמים קבועים. היא מנותקת מן הצרכים הראשוניים לשמם נוצרו הסלים בארץ (עבודת האדמה, הובלה ואחסון) ומאפשרת חופש יצירה וביטוי אישי לקולע או לקולעת. יתרה מזאת, העיצוב של המוצרים הנקלעים היום התאים עצמו לצרכים מודרניים כמו אהילים, סלים בעיצוב חדשני, שהצד האמנותי מודגש בהם, ואף לפיסול. מגמה זו קיימת מאז שנות הששים והשבעים של המאה העשרים בארצות אחרות בעולם, בהן הקליעה נעשתה מוכרת כצורה של אמנות או אמנות עכשווית, וחרגה מתחום האמנות המסורתית. העברת הרעיונות המהירה בעולם המודרני מביאה להשפעות שונות גם על הקליעה המודרנית המקומית.

מבחינת החומרים בהם אפשר לקלוע - הקולעות והקולעים היום יכולים לנצל צמחים רבים מצמחי א"י, וצמחי נוי, שלא היו בשימוש בקליעה המסורתית, אשר התבססה רק על צמחי הבר המקומיים. יונית קריסטל, משמרת מלאכות מסורתיות, משתמשת בעבודותיה במעל לחמישים מינים של צמחים לקליעה, כגון: סמר, סוף, גומא, ארכובית שבטבטי, ויסטריה, פיקוס ודרצנה. צמחים אלו מספקים אפשרויות

מגוונות של מרקם וצבע המעשירים את מראה הסלים, ומהווים מקור אינסופי למחקר אומנותי של קליעת הסלים העכשווי בארץ ישראל.

עריכה: עמית לונדנר

מתוך פרק מספרה של יונית קריסטל - "קליעה מדור לדור, על מסורות הקליעה בארץ" שייצא בקרוב לאור.

תמר הורביץ ליבנה

"סליפס" (2003) לולבים ומקרטון

"שמלה קלועה" (2002) לולבים, רפיה, חוטים וחומר מילוי | "סליפס" (2003) לולבים ומקרטון | "מגן" (2004) לולבים, עיסת נייר, צבעי שמן ועפרון | "כד" (2004) לולבים, עיסת נייר מרק, עפרון וצבעי שמן | "שמש" (2004) לולבים, בד, חוטים

"כד" (2004) לולבים, עיסת נייר מרק, עפרון וצבעי שמן

"סל עין גדי" (2002) קליעת צמה | "מרג'ונה קטנה" (2004) צמה מעלעלי לובים קלועה בחוט כותנה, סיומת וחבל עשוי מבננה | "דלוע קלוע" (2004) ליפוף לולבים על בסיס דלעת | "דוחל" סל חד פעמי הקלוע מהקצה הטרי של כף תמרים (2016)

"מחצלת החיים" (2002)
לולבים, חוטי פשתן
חוטי פשתן עבים פרושים בנול קרקע מסורתי, עליהם קלועים עלעלי לולבים

מקלעות בעולם הקדום

ד"ר נעמה סוקניק (אוצרת חומרים אורגניים, רשות העתיקות)

מלאכת עשיית המקלעות היא אחת מן המלאכות העתיקות שהיו ידועות בעולם הקדום. מגוון הצמחים הגדול שניתן לנצלם למלאכה זו והזמינות שלהם בקרבת ישוב, כמו גם הפשטות היחסית של מלאכת הקליעה הפכו את המקלעת לאחד החפצים הנפוצים בעולם הקדום. יותר מזה, ניתן להניח כי התפתחות מלאכת הקליעה הקדימה את מלאכת האריגה ואולי אף היוותה את הבסיס להתפתחותה. הכנת חומר הגלם למלאכת הקליעה אינה דורשת טיפול רב וכוללת בעיקר את איסוף החומר הצמחי, בניגוד למשל להכנת חוטי פשתן וצמר הדורשים טיפול מקדים ארוך. בנוסף לכך, מלאכת הקליעה אינה דורשת אביזרים גלויים וכלי מלאכה נוספים ונעשית בעיקר בעזרת הידיים, דבר שהקנה לה יתרון על פני מלאכות אחרות. יחד עם זאת, בדומה לאריגים המקלעות עשויות חומרים אורגניים המתכלים במהירות וכמעט שאינם נמצאים בחפירה הארכיאולוגית ועל כן כמות הממצאים שלהם קטנה בהרבה מאלו של כלי הקרמיקה, הברזל והזכוכית.

חומרים אורגניים יכולים לשרוד בתנאים ייחודיים כמו בסביבה אנאירובית בה המפרקים השונים (כמו פטריות, חרקים, חיידקים) אינם פעילים, בדומה לאזורים מימיים או בסביבה בוצית. אחד הממצאים הקדומים המעיד על שימוש בחומר צמחי לטובת האדם נמצא באתר אוהלו בסמוך לכנרת, אשר נשמר הודות לעובדה שהאתר היה מכוסה במים. הממצא כולל בתוכו חומר צמחי מסודר באופן מלאכותי ששימש לבניית בקתות ומתוארך לתקופה הפליאוליתית, כ-23,000 שנה טרם זמננו. תנאים אחרים המאפשרים את שימורו של חומר אורגני הם תנאי אקלים יבשים ומיעוט משקעים, כפי שנמצא בחלקיה הדרומיים של ארץ ישראל, במדבר יהודה, הנגב והערבה. בין האתרים השונים בהם נמצאו מקלעות ניתן למנות את נחל חימר המתוארך לתקופה הניאוליתית, שם נמצאו שברי כליים רבים העשויים חומר צמחי שדופנו בחומר אוטם ושנועדו ככל הנראה לשמירת נוזלים ושרשראות העשויות חומר צמחי קלוע, שיתכן ששימשו כחלק מפולחן. אתרים נוספים בהם נמצאו מקלעות מתוארכים לתקופה הכלקוליתית, בתוכם מערת המטמון בנחל משמר, בה נמצאה מחצלת שעליה הונחו כלי המטמון מנחושת ומערת הלוחם בסמוך ליריחו, שם נמצאה מחצלת אשר שימשה לקבורה וסל שנשמר בשלמותו העשוי חומר צמחי בשיטת הליפוף השכיחה עד היום. אתרים רבים נוספים מתוארכים לתקופה הרומית כמו מערת האגרות, מצדה ואתרים על דרך הבשמים כמו עין רחל ומואה. באתרים אלו נמצאו מקלעות רבות הכוללות בין השאר, סלים, מגשים, נפות ומחצלאות שמרביתם עשויים מעץ התמר. עדות נוספת לשימוש במקלעות עולה מתוך תיאורים ברצפות פסיפס, ציורי קיר ומטבעות בהם ברור כי המקלעות שימשו בחיי היום יום

והיו למרכיב מרכזי באיסוף תוצרת חקלאית. חשוב לציין כי טביעות של המקלעות ניתן למצוא על בסיסי כליים העשויים קרמיקה המעידים על כך שהכלי הונח עוד לפני ייבושו על מקלעת, ורצפות טין הכוללות את דפוס המחצלת שהונחה עליהם. נוסף על אלו יש למנות גם את המקורות היסטוריים הכתובים ועדויות אתנוגרפיות מהם ניתן ללמוד על שימושים נוספים במקלעות שנועדו למשל לדייג, לכוורות דבש, לקבורה, לסנדלים ועוד. מכל אלה עולה תמונה ברורה לפיה המקלעת בתקופה הקדומה היתה לחפץ זמין ונפוץ אשר שימש את האדם בחיי היום יום בתוך ביתו ומחוצה לו.

רותי דניב "מגדלים" (2010) סנסינים

מוזיאון בית אורי ורמי נחושתן - אשדות יעקב מאוחד

אוצרת: רות שדמון

מנהלת וגזברית: אורית כהן

מנהלת חשבונות: אריאלה ישראלי

רשמת: אורלי לנצט יוסף

עיצוב ותחזוקה: ולדימיר אזבל

מדריכות: עמית לונדנר, נטע דר

חברי הועד המנהל:

רואה חשבון מרק לינטון- יו"ר

ישראל ביטנר

סמדר ינאי

עדנה סולודר

עו"ד אבנר צור

אריאל שניא

ועדת ביקורת:

אבי סתיו

רחל אפרת

הפקת קטלוג: רות שדמון

הגהות: אילנה בן יהודה

עיצוב גרפי ודפוס: סטודיו קו 2. אפיקים

צלם: רן ארדה

צילום סל עמוד בע"מ 21: טד סמולן

שער קדמי: תמר הורביץ ליבנה / **שער אחורי:** יונית קריסטל

התערוכה הוצגה במכללת קיי בבאר שבע, ינואר 2017

התערוכה והקטלוג באדיבות

קיבוץ אשדות יעקב מאוחד

מועצה אזורית עמק הירדן

משרד התרבות והספורט

ספטמבר 2016

מוזיאון בית אורי ורמי נחשתן. אשדות יעקב מאוחד